

Termikirjasto

A

Aikakausi

Aikakausi kertoo kirjan tai elokuvan tapahtuma-ajan. Tarinan tapahtumat voivat siis liittyä nykyhetkeen, menneeseen aikaan tai tulevaisuuteen. Tarinan aikakauden voi päätellä tapahtumapaikoista, esineistä ja henkilöiden asuista tai toiminnasta.

Ajatuskartta

Ajatuskartta kuvaa tiivistetysti jonkun tärkeän asian. Siinä on keskellä ympäröitynä tärkein asia yhdellä tai kahdella sanalla. Tärkein asia voidaan ilmaista myös kuvalla. Tästä keskellä olevasta sanasta, sanaparista tai kuvasta lähtee viivoja eri suuntiin. Viivojen päässä on sanoja ja kuvia, jotka liittyvät keskellä olevaan tärkeään asiaan.

D

Dialogi

Vuoropuhelu, joka koostuu eri ihmisten puheenvuoroista.

Draama

Näytelmäkirjallisuus

F

Fantasiamaailma ja sen tunnuspiirteet

Fantasiakirjallisuudessa kuvataan yliluonnollisia asioita, jotka tapahtuvat todellisessa tai kuvitteellisessä yliluonnollisessa maailmassa.

Fiktiivinen

Keksitty tai kuviteltu.

H

Henkilögalleria

Henkilögalleriassa piirretään kuvia tarinan henkilöistä. Kuvaan kirjoitetaan henkilön nimi, luonteenpiirteitä, harrastuksia tai muuta sellaista, mikä olennaisesti liittyy henkilöön.

Henkilöiden väliset suhteet

Henkilöiden välisiä suhteita voidaan kuvata piirtämälle henkilöiden välille symboleilla eli merkeillä se, miten henkilöt suhtautuvat toisiinsa. Esimerkiksi salamalla voi kuvata henkilöiden vihaa. Suhteita voi myös kuvata kirjoittamalla asiat.

I

Ingressi

Lehtiartikkelin johdantokappale, joka yleensä erotetaan muusta tekstistä esim. lihavoimalla.

J

Juonen rakenne

Kaikilla tarinoilla on alku, keskikohta ja loppu, mutta yleensä elokuva noudattaa tiettyä dramaturgista kaavaa.

- Elokuvan aloittaa **alkusysäys**. Se on kestoaltaan lyhyt ja pyrkii herättämään katsojan mielenkiinnon. Alkusysäys on usein tapahtuma, joka esittelee keskeiset henkilöt ja tutustuttaa katsojan elokuvan teemaan.
- **Esittelyjakso** kuvaa enemmän elokuvan henkilöihahmoja ja heidän välisiä suhteitaan, tapahtumaympäristöä sekä aikakautta. Katsojalle annetaan myös vinkkejä mahdollisista ristiriidoista ja ongelmatilanteista.
- **Syventämisen** aikana katsoja pääsee sisälle henkilöihahmojen maailmaan, katsoja saa lisää tietoa elokuvan henkilöistä ja heidän käyttäytymisensä syistä. Elokuvan juoni perustuu yleensä ristiriitaan.
- **Ristiriitojen kärjistymisen** jaksossa juonen kulku sekä pienet sivuristiriidat johtavat elokuvan perusristiriidan ratkeamiseen.

- **Ratkaisu** on avainkohta, johon elokuvan juoni huipentuu. Samalla katsojalle selviää, miten tarina päättyy.
- **Häivytys** auttaa katsojaa myötäelämään päähenkilön ilossa tai surussa. Se kertoo, miten päähenkilön kävi ja mitä sitten tapahtui.
- Juonen rakenne voi sisältää myös ennakoiteja, takaumia, kehyskertomuksen sekä avoimia kohtia.

Juoni ja juonikartta

Juoni tarkoittaa kirjan tai elokuvan tapahtumien kulkua. Sen avulla kerrotaan tarina. Tarinassa voi olla pääjuoni ja yksi tai useampia sivujuonia. Hyvä juoni syntyy siitä, että tarinan tapahtumat, jotka ovat peräkkäin, muodostavat uskottavan tapahtumaketjun. Juoni ei aina etene aikajärjestyksessä, vaan siihen voi tulla takaumia tai ennakoiteja. Takauma tarkoittaa sitä, että juonessa palataan menneisiin tapahtumiin, ja ennakointi kertoo arveluja tulevaisuuden tapahtumista. Juonessa on yksi tai useampia merkittäviä tapahtumia eli juonenkäänteitä, joita kutsutaan käännekohdiksi.

Juonikartalla voidaan lyhyesti kertoa kirjan juoni ja juonen käännekohdat.

Alussa esitellään henkilöt, tapahtumapaikka ja joku ongelma. Alun jälkeen ongelmaa aletaan selvittää. Tarinan keskivaiheen jälkeen tulee huippukohta, jolloin ongelma selviää. Juonessa viimeinen vaihe on loppuratkaisu, joka on tarinan päätös.

K

Kertoja

Kertoo tapahtumat minä-muodossa tai hän-muodossa (ulkopuolisena tai kaikkietävänä). Kertoja voi vaihtua tarinan aikana.

Kirjakassi

Kirjakassi on kassi, jonka avulla voi kertoa kirjan tapahtumista toisille eli vinkata kirjaa. Kassin voi toteuttaa askartelemalla, niin että hankitaan paperikassi, joka koristellaan kirjan tapahtumiin liittyvillä väreillä ja kuvilla. Kassiin askarrellaan tai kerätään kirjaan liittyviä esineitä. Kirjakassin voi toteuttaa helpomminkin, jolloin tavalliseen kassiin, esimerkiksi kangaskassiin, kerätään kirjan tapahtumiin liittyviä esineitä ja kerrotaan kirjasta niiden avulla muille.

Klassikko

Klassikko on kirja tai elokuva, joka on säilynyt suosittuna usean vuosikymmenen ajan.

Kuunnelma

Radiota varten tehty näytelmä, esitys perustuu puheeseen ja äänitehosteisiin.

Käsikirjoitus

Elokuvakäsikirjoitus on ohjaajaa ja näyttelijöitä varten laadittu toteutus suunnitelma. Siinä on kirjoitettuna tapahtumien kuvaukset, näyttelijöiden vuorosanat sekä kuvausohjeita. Elokuvakäsikirjoituksen tarina eli se mitä elokuvassa tulee tapahtumaan, voi pohjautua käsikirjoittajan omaan ideaan tai olla tulkinta toisen tarinasta, joka on kirja, historiallinen tapahtuma tai henkilö. Käsikirjoituksen tekijää sanotaan käsikirjoittajaksi.

Käsikirjoittaja

Elokuvakäsikirjoittaja kirjoittaa elokuvan tapahtumista suunnitelman, josta selviää näyttelijöiden repliikit sekä kuvausohjeet tapahtumien kulun mukaan.

- Tutki elokuvan ja kirjan alkua ja loppua. Kuinka uskollinen elokuvan käsikirjoitus on alkuperäisteokselle?
- Vertaa elokuvan tarinaa alkuperäisteokseen. Millaisia asioita käsikirjoittaja on jättänyt pois tai muuttanut elokuvaversioon?
- Poimi jokin elokuvan roolihenkilöiden välinen keskustelu ja vertaa sitä kirjan vastaavaan vuoropuheluun. Onko keskustelu samanlainen tai välittykö sama tunnelma katsojalle?

Klassisen draaman malli

Esittely > Ristiriita > Kehittely > Huippukohta > Käännekohta > Loppuratkaisu

L

Lajityyppi eli genre

Kirjallisuus ja elokuvat voidaan jakaa **lajityyppeihin eli genreihin** niiden kerronnalle ja aihepiireille ominaisten asioiden mukaan. Eri lajityyppejä ovat mm. draama, komedia, fantasia, toiminta, western, kauhu, science fiction, trilleri, sota tai rikostarinat. Useat tarinat sisältävät ominaisuuksia useista lajityypeistä ja ne voidaanakin luokitella edustamaan kahta tai useampaa lajityyppiä saman aikaisesti.

Lavastaja, puvustaja ja maskeeraaja

Lavastaja, puvustaja ja maskeeraaja saavat ohjaajalta ja käsikirjoittajalta vihjeitä siitä minkätapaista elokuvaan halutaan. Sen jälkeen he suunnittelevat ja toteuttavat käyttäen omaa taiteellista näkemystään, työskennellen yhteistyössä. Lavastaja vastaa elokuvassa siitä miltä tapahtumapaikoissa näyttää. Puvustaja suunnittelee ja toteuttaa näyttelijöille roolien mukaiset puvut. Maskeeraajan tavoite on saada näyttelijä näyttämään halutulta valojen ja kameroiden edessä.

- Tarkastele kirjaa ja elokuvaa. Millä vihjeillä lukijalle tai katsojalle rakennetaan tarinan kuvaama ajankuva tai aikakausi? Mitä pieniä yksityiskohtia lavastaja tai puvustaja ovat käyttäneet ajankuvan huolellisessa rakentamisessa? Poimi kirjasta ja elokuvasta esimerkkejä havainnollistamaan huomioitasi.
- Valitse kirjasta jokin keskeinen tapahtumapaikka. Miten paikkaa on kirjassa kuvailtu? Millä tavoin elokuvan lavastaja on saman paikan toteuttanut?

Lokikirja

Päiväkirja matkan tapahtumista.

Lyriikka

Runous

Lööppi

Iltapäivälehden mainosjuliste.

M

Mietelause

Aforismi, jossa tiiviisti esitetään jokin oivallus. Esim. ”Ilo ja suru eivät ole vastakohtia. Niiden yhteinen vastakohta on latteus.” - Markku Envall

Moderni

Moderni tarkoittaa uudenaikaista.

Monologi

Yksinpuhelu, näytelmässä yhden henkilön pitkä vuorosana.

N

Novelli

Kerronnaltaan tiivis proosan laji, usein lyhyt.

Näkökulma

Tekstin tarkastelu eri henkilöiden kannalta.

Näyttelijä

Elokuvanäyttelijä on henkilö, joka näyttelee elokuvassa. Roolien esittämisen lisäksi näyttelijä voi laulaa, tanssia tai esiintyä pelkällä äänellään.

- Etsi kirjasta kohtia, joissa on kuvailtu jotain tarinan henkilöä yksityiskohtaisesti. Vertaa tekstin kuvausta näyttelijän roolisuuritukseen elokuvassa.
- Kuinka hyvin näyttelijä mielestäsi eläytyy tai esiintyy roolissaan?

Ohjaaja

Elokuvaohjaaja on elokuvatuotannossa henkilö, joka päättää miten elokuva kerrotaan ja millainen tunnelma siihen halutaan. Elokuvaohjaajan tehtäviä ovat mm. sisällön ja juonen kulun ohjaaminen, taiteellisen yleisilmeen määrittäminen, näyttelijöiden suoritusten ohjaaminen sekä kuvauspaikkojen, kameroiden sijaintien, valaistuksen sekä ääniraidan sisällön hallinta. Ohjaaja toimii yhteistyössä muun tuotantoryhmän kanssa.

- Pohdi, millaisia valintoja ohjaaja on joutunut tekemään saattaessaan kirjan elokuvan muotoon. Poimi kirjasta ja elokuvasta esimerkkejä havainnollistamaan huomioitasi.
- Millainen tunnelma oli katsomassasi elokuvassa? Keiden kanssa ohjaaja on tehnyt yhteistyötä elokuvan tunnelmaa rakentaessaan?

Pantomiimi

Pantomiimi tarkoittaa esittämistä tai näyttelemistä ilman sanoja tai puhetta. Esitä asia tai tilanne kasvojen ilmeitä, liikkumista sekä erilaisia eleitä apuna käyttäen. Älä käännä selkääsi katsojille ja tee liikkeistäsi selkeitä, jotta katsojat saavat hyvin selville, mistä esityksessäsi on kyse.

Proosa

Suorasanainen kertomakirjallisuus

Päähenkilö ja sivuhenkilö

Päähenkilö on tarinassa esiintyvä henkilö, josta kerrotaan eniten. Hyvä kertomus rakentuukin päähenkilön ympärille. Päähenkilön tunnistaa yleensä tarinasta helposti, koska hän on mukana useissa tapahtumissa. Kertomuksen ymmärtää parhaiten silloin, kun ymmärtää päähenkilön luonteen, ajatukset ja teot. Erityisesti henkilön luonne tulee esille hänen toimintansa kautta. Tarinassa on usein myös monia sivuhenkilöitä. Sivuhenkilöihin kiinnitetään vähemmän huomiota kuin päähenkilöihin. Se, miten nämä sivuhenkilöt puhuvat päähenkilölle ja reagoivat hänen toimintaansa, auttaa lukijaa tekemään päätelmiä päähenkilöstä.

R

Realistinen

Todellisuuden mukainen.

Riimit

Riimit eli loppusoinnut ovat sanoja, jotka muistuttavat toisiaan paljon kuten siili ja tiili. Riimisanoja on yleensä runoissa.

Romanttinen

Tunnelmallinen, todellisuutta ihannoiva.

Runomitta

Säkeiden ja säkeistöjen rytmi.

S

Saduttaminen

Sepitä oma tarina. Pyydä jotain aikuista tai vanhempaa lasta kirjoittamaan kertomuksesi muistiin. Pyydä kirjoittajaa lukemaan muistiin kirjoitettu tarina. Voit halutessasi tehdä siihen muutoksia tai lisätä vielä jotain. Keksi valmiille tarinalle nimi. Lopuksi kuvita oma tarinasi. Tarinan ja kuvituksen tekijöiksi kirjoitetaan sinun nimesi.

Sarjakuva

Sarjakuva on peräkkäisistä kuvista rakennettu kuvakertomus, jossa yhdistyvät kuva, sana sekä erilaiset merkit. Sarjakuvan kerronta syntyy kuvien yhdistämisestä, ruuduista ja niiden välisestä tilasta.

Elokuvan ja sarjakuvan kerrontatapa on samankaltaista. Siinä katsoja luo jatkuvuuden eri kuvien välille osaten yhdistää tapahtumat, vaikka kaikkea ei kuvissa kerrottaisikaan. Ruutu on sarjakuvan perusyksikkö. Se on usein neliö tai suorakulmainen. Ruudun koolla ja muodolla voidaan kertoa paljon asioita.

Erimuotoiset ruudut korostavat tapahtumia, ja koolla voidaan vaikuttaa tapahtumien keston. Sarjakuvissa kuten elokuvissakin käytetään eri kuvakulmia ja kuvakokoja luomaan kerrontaan vaihtelevuutta ja erilaisia jännitteitä. Sarjakuvissa asioita esitetään usein viitteellisesti, merkkikielen avulla. Tietynlaiset viivat

kuvaavat liikettä tai vauhtia, z-kirjaimet nukkumista jne. Asioita esitetään huumorin ja liioittelun avulla.

Sarjakuvan tekeminen alkaa juonen ja tarinan kehittelyllä. Sitten luodaan päähenkilö, jota on hyvä piirtää luonnostellen eri tunnetiloissa tai asennoissa. Tarinan tapahtumat jaetaan ruutuihin, joihin kuvat piirretään kevyesti lyijykynällä. Sitten lisätään puhekuplat, muut tarvittavat tekstit sekä merkit. Lopullinen sarjakuvaversio tehdään mustalla huopakynällä ja väritetään valmiiksi.

Satu ja sadun tunnusmerkit

Satu perustuu mielikuvitukseen. On olemassa erilaisia satuja, kuten eläin-, kansan- ja taidesatuja. Sadun tunnusmerkkejä ovat ihmeet, taikaesineet, taikasanat, mielikuvitushenkilöt ja -hahmot sekä tietyt numerot, kuten kolme ja seitsemän. Sadussa pitää usein tehdä joku asia esimerkiksi kolme kertaa tai sadussa on seitsemän ihmeellistä asiaa tai henkilöä kuten seitsemän kääpiötä Lumikki-sadussa. Saduissa on lähes aina jokin opetus.

Science fiction

Science fiction on lajityyppi, joka käyttää hyväkseen tieteen ja teknologian tuottamaa materiaalia sekä tutkii niiden vaikutusta ihmiseen ja ympäröivään maailmaan. Scifi on kiinnostunut tulevaisuuden yhteiskunnasta sekä yksilön asemasta yhteisössä ja osana maailmankaikkeutta. Se onkin osaksi satua ja osaksi tiedettä, jossa tieteiskirjailija luo ja soveltaa vapaasti tulevaisuuden maailmoja muodostaen kuitenkin yhtenäisen ja loogisen kokonaisuuden.

Science fiction käsittelee matkoja ajassa ja avaruudessa, outoja kulttuureja, vieraitten planeettojen vaaroja sekä tulevia muutoksia, jotka pohjautuvat nykyisiin kehityssuuntauksiin. Erilaiset tulevaisuuden keksinnöt, jotka mahdollistavat nopean matkaamisen ja viestimisen eri maailmojen välillä, ovat scifissä keskeisesti esillä.

Fantasian ja scifin keskeisin ero löytynee niiden kuvaamista maailmoista. Fantasian maailmat ovat pysyvästi ja selkeästi todellisuudesta poikkeavia, eikä niitä pyritä selittämään auki. Scifin kuvaamissa maailmoissa ero todellisuuteen häivytetään tieteellisillä tai näennäistieteellisillä teorioilla ja vieraannuttavat tekijät pyritään

järkeistämään. Fantasia perustuu yleensä menneisyyteen, kun taas scifin lähtökohdat löytyvät tulevaisuudesta.

Substantiivi

Substantiivit ovat sanoja, jotka ilmaisevat esineiden, olentojen, ihmisten, paikkojen, ominaisuuksien ja asioiden nimiä. Substantiivit jaetaan isolla alkukirjaimella kirjoitettaviin erisnimiin ja pienellä alkukirjaimella kirjoitettaviin yleisnimiin. Substantiivit vastaavat kysymyksiin: Kuka? Mikä? Ketkä? Mitkä?

Säkeistö

Säe on runon rivi. Säkeistö koostuu useasta eri säkeestä.

T

Takakansiteksti

Takakansitekstissä kerrotaan lyhyesti kirjan päähenkilöstä ja kirjan tapahtumista. Kirjan takakansitekstin tarkoitus on houkutella lukemaan kirja, siksi tekstin pitää olla mielenkiintoista. Takakansiteksti ei koskaan paljasta kirjan loppua.

Tapahtuma-aika

Tapahtumista, esineistä, kielestä tai suorista viittauksista voidaan päätellä tarinan tapahtuma-aika. Tapahtuma-aikoja tarinassa voi olla erilaisia, kuten vuorokaudenaika, vuodenaika, aikakausi (menneisyys, nykyisyys, tulevaisuus). Joskus aikakausi voidaan päätellä hyvinkin tarkasti vuosikymmenen, jopa vuoden tarkkuudella. Tapahtuma-aika ja -paikka muodostavat yhdessä tarinan miljöön.

Tapahtumakartta

Keino esitellä tekstin ympäristö.

Tapahtumapaikka

Tapahtumapaikka tarkoittaa ympäristöä, rakennusta tai muuta sellaista, jossa tarinan henkilöt liikkuvat tai jossa tapahtuu jotain tarinaan liittyvää. Tapahtumapaikoilla luodaan tarinan tunnelma ja tapahtuma-aika. Kun tapahtumapaikkaa kuvaillaan elävästi, se auttaa lukijaa ymmärtämään juonta ja muodostamaan omia mielikuvia kertomuksen tapahtumista.

U

Urbanilegenda

Kaupunkitarina, joka tarkoittaa nyky-yhteisössä kiertävää totena pidettyä tarinaa.

Uutinen

Uutinen kertoo ajankohtaisista ja uusista tapahtumista. Se on asiallinen ja perustuu tosiasioihin. Kirjoittaja ei siis esitä uutisessa omia mielipiteitään. Asiat kerrotaan tarkasti ja liioittelematta. Uutisen peruskysymyksiä ovat seuraavat:

- Mitä tapahtui?
- Missä tapahtui?
- Milloin ja miten tapahtui?
- Miksi tapahtui?
- Kuka teki?
- Mitä seurasi?

Ä

Äänimaailma ja musiikkielokuva

Elokuva voi sisältää monenlaisia ääniä. Monet äänien lähteet ovat tarinasta tai kuvasta suoraan havaittavia, kuten puhe tai esineistä kuuluvat äänet, kuten oven sulkemisen ääni. Äänet voivat aiheutua myös kuvan ulkopuolelta, kuten liikenteen äänet tai erilaiset tehosteäänit. Musiikilla luodaan tunnelmia ja tiivistetään kerrontaa, mutta myös hiljaisuus voi kertoa paljon. Ääni ja musiikki ovatkin yksi elokuvakerronnan keskeisiä asioita.

- Millaisia äänien kuvauksia kirjan tekstistä löytyy? Mitä erilaisia ääniä elokuvan kerronta sisälsi?
- Pohdi, miten tarina muuttuisi, jos siitä jätettäisiin esim. musiikki tai tehosteäänit pois? Mihin asioihin tai tapahtumiin liitetään yleensä äänitehosteita?
- Pohdi jotain elokuvasta tunteita herättävää kohtausta. Millainen äänimaailma siinä on? Pohdi millaisella musiikilla tai äänimaailmalla voidaan luoda surullinen, jännittävä tai yllättävä tilanne?